

การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยใช้หลักสาราณียธรรม ศึกษาเฉพาะกรณี
บ้านไสกรุด ตำบลนาไม้ไผ่ อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช*

A DEVELOPMENT STRONG COMMUNITY BY USING SARANIYADHAMMA
A CASE STUDY BAN SAI-GROOD NAMAIPHAI SUB-DISTRICT
THUNGSONG DISTRICT NAKHON SI THAMMARAT PROVINCE

ยอดขวัญ มณีฉาย

Yodkwan Maneechay

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

E-mail: yodkwan1988@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาหลักการและแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยใช้หลักสาราณียธรรม ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านไสกรุด ตำบลนาไม้ไผ่ อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช และ 2) ศึกษาข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยใช้หลักสาราณียธรรม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 23 คน ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8 บ้านไสกรุด นักวิชาการพัฒนาชุมชนองค์การบริหารส่วนตำบลนาไม้ไผ่ คณะกรรมการหมู่บ้านบ้านไสกรุด ตัวแทนปราชญ์ชาวบ้าน และตัวแทนชุมชนบ้านไสกรุด เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ ผลการวิจัยพบว่า 1) หลักการและแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยใช้หลักสาราณียธรรม ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านไสกรุด พบว่าชุมชนได้นำหลักการเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา โดยทุกคนในชุมชนได้ร่วมกันค้นหาและสะท้อนปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งผู้นำและสมาชิกในชุมชนต่างรับรู้ รับทราบ และมีความเข้าใจในปัญหาซึ่งกันและกัน นำไปสู่ร่วมการวางแผนการแก้ไขปัญหาและพัฒนาให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน มากที่สุดและเกิดการพัฒนาย่างยั่งยืน 2) ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยใช้หลักสาราณียธรรม ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านไสกรุด มีดังนี้ ชุมชนควรช่วยเหลือด้วยการส่งเสริมให้คนในชุมชนได้มีทักษะทางอาชีพตามที่ตนเองถนัด ทำให้มีรายได้พึ่งพาตนเองได้ สร้างความเป็นมิตร โดยการใช้ภาษาที่สื่อสารกับคนในชุมชนที่เข้าใจง่าย รวมถึงสร้างการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชน อีกทั้งสถาบันทางสังคม ควร

* Received July 13, 2022; Revised August 7, 2022; Accepted September 19, 2022

สร้างค่านิยมที่ดีและปลูกฝังให้แก่คนรุ่นใหม่ในชุมชนผ่านกระบวนการปฏิบัติ มีส่วนร่วมในการร่วมออกกฎระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ของชุมชน

คำสำคัญ: การพัฒนา, ชุมชนเข้มแข็ง, หลักสาราณียธรรม

Abstract

This research article has the objectives of 1) to study the principles and concepts of strong community development by using Saraniyadhamma principles. a case study of Ban Sai Rud, Na Phai Mai Sub-district, Thung Song District, Nakhon Si Thammarat Province; using qualitative research methods A group of 23 key informants consisted of Village Headman Village No. 8, Ban Sai Rud, community development scholars, Na Mai Mai Subdistrict Administrative Organization. Ban Krai Rud Village Committee Representative of the village sage and representatives of Ban Sai Read Community The research tool was an interview form. A study of the case of Ban Krai Rud found that the community has applied the principles of understanding, reaching out, and developing, whereby everyone in the community jointly searched for and reflected on the problems that occurred in the community. In which leaders and community members know, acknowledge, and understand each other's problems. Lead to joint planning to solve problems and develop for the benefit of the community. and sustainable development. The study of the Ban Sai Rud case was as follows: The community should help by promoting people in the community to have professional skills according to their expertise. make an income self-reliant and friendly by using language to communicate with people in the community that are easy to understand. Including creating dependence on each other. have good interactions with people in the community Also social institutions good values should be created and instilled in the new generation in the community through practical processes. Participate in community rules and regulations

Keywords: Development, Strongcommunity, Saraniyadhamma

บทนำ

ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตราที่ 43 (1) ได้กำหนดไว้ว่า บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิอิสรภาพขั้นพื้นฐาน หรือส่งเสริมภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม

ชนบธรรมเนียม และจารีตประเพณี อันดีงามทั้งของท้องถิ่นและของชาติ (2) จัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลาย ทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ (3) เข้าซื้อกันเพื่อเสนอแนะต่อ หน่วยงานของรัฐให้ดำเนินการใดอันจะเป็นประโยชน์ต่อประชาชน หรือชุมชน หรือลดเว้นการ ดำเนินการใดอันจะกระทบต่อความเป็นอยู่อย่างสงบสุขของประชาชนหรือชุมชน และได้รับแจ้ง ผลการพิจารณาโดยรวดเร็ว ทั้งนี้ หน่วยงานของรัฐต้องพิจารณาข้อเสนอแนะนั้นโดยให้ ประชาชนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการพิจารณาด้วยตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ และ (4) จัด ให้มีระบบสวัสดิการของชุมชน นอกจากนี้ในยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี รัฐได้กำหนดยุทธศาสตร์ ด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม โดยสนับสนุนการรวมกลุ่มของสมาชิกใน ชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ให้ชุมชนได้บริหาร จัดการและมีส่วนร่วมในกิจการที่ ส่งผลกระทบต่อชุมชนโดยตรง การสนับสนุนการจัดทำแผนแม่บท ชุมชนที่สะท้อนปัญหาความ ต้องการที่แท้จริงของชุมชน ตลอดจนสนับสนุนการพัฒนาตัวชี้วัด และระบบการประเมินความ เข้มแข็งของชุมชน เพื่อให้สามารถติดตามความก้าวหน้าในการยกระดับความเข้มแข็งของ ชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง (ประกาศเรื่อง ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561-2580), 2561)

ในปัจจุบันพระพุทธศาสนาได้เป็นที่ยอมรับว่าเป็นหลักแนวทางในการพัฒนาทุกด้าน การที่จะพัฒนาประเทศให้สำเร็จผลดีบรรลุลดจุดหมายที่ต้องการได้อย่างแท้จริงนั้น จะพัฒนา เพียงด้านวัตถุอย่างเดียวเท่านั้นไม่เพียงพอประสบการณ์ในการพัฒนาตลอดเวลายาวนานที่ผ่านมาได้สอนให้เป็นที่ตระหนักได้ว่า การมุ่งพัฒนาวัตถุภายนอกอย่างเดียว นั้นแม้จะระดมทุนลงไป อย่างมากมายก็ไม่ทำให้สังคมบรรลุความมั่งคั่งรุ่งเรืองและสันติสุขที่แท้จริงได้ตามวัตถุประสงค์ กลับสร้างปัญหาอย่างมากมาย เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาด้านสุขภาพ ปัญหาด้าน การศึกษา ปัญหาทางการเมือง ปัญหาด้านคุณธรรมจริยธรรม ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น โดยเฉพาะตัวคนซึ่งเป็นผู้ร่วมในกระบวนการพัฒนาและได้รับผลจากการพัฒนาโดยตรง จะต้อง ได้รับการพัฒนาเป็นอย่างดีและในการพัฒนาคนนั้นส่วนสำคัญที่สุดก็คือจิตใจ ดังนั้นในยุค ปัจจุบัน งานพัฒนาจึงหันมาให้ความสนใจแก่การพัฒนาจิตใจมากขึ้น การพัฒนา จิตใจนั้น รวมถึงการพัฒนา คุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนสุขภาพจิตโดยทั่วไป การพัฒนาจิตใจ ตลอดจน การพัฒนาคนนั้นเป็นหน้าที่หลักของพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์มีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการ พัฒนาประเทศชาติมาโดยตลอด (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543)

บ้านไสกรุด หมู่ที่ 8 ตำบลนาไม้ไผ่ อำเภอกุ่งสูง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีการ ปกครองโดยใช้คณะกรรมการหมู่บ้าน 6 ฝ่าย ประกอบด้วย ฝ่ายอำนวยการฝ่ายแผนพัฒนา ฝ่ายรักษาความสงบ ฝ่ายการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม ฝ่ายอนามัยและสิ่งแวดล้อม และฝ่าย ส่งเสริมเศรษฐกิจและสังคม มีหลักคิดให้คนในชุมชนเดินตามรอยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สามารถแก้ไขปัญหา และพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งภายในหมู่บ้านแห่งนี้มีฐานการเรียนรู้และวิสาหกิจ

ชุมชนมากมาย ทำให้เกิดทักษะอาชีพที่คนในชุมชนสามารถสร้างรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว อาทิ กลุ่มเพาะเห็ด กลุ่มโรงสีชุมชนกลุ่มปุยชีวภาพ กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มเลี้ยงผึ้ง กลุ่มผ้าบาติก เป็นต้น เน้นให้ชาวบ้านไม่หวังจะได้รับการช่วยเหลือจากทางภาครัฐเพียงอย่างเดียว ให้ดำเนินชีวิตภายใต้หลักพอประมาณ มีเหตุมีผลมีความชอบธรรม ที่ผ่านมามูลนิธิบ้านไสกรุดได้รับรางวัลมากมาย อาทิ รางวัลชนะเลิศด้านสาธารณสุขดีเด่นระดับอำเภอ ปี 2549 รางวัลหมู่บ้านปลอดโรคไข้เลือดออกปี 2550 รางวัลหมู่บ้านที่มีการลดอุบัติเหตุทางถนนปี 2550 รางวัลหมู่บ้านชุมชนเข้มแข็งระดับอำเภอปี 2553 และได้รับการประเมินคัดเลือกหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง อยู่เย็น เป็นสุข ตามโครงการเชิดชูเกียรติกิจกรรมเครือข่ายพัฒนาชุมชนดีเด่นประจำปี 2562

ด้วยความเป็นมาและความสำคัญดังกล่าวผู้วิจัยสนใจศึกษาการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยใช้หลักสภานโยบาย ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านไสกรุด ตำบลนาไม้ไผ่ อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อทำให้ได้ทราบถึงการพัฒนา ข้อเสนอแนะ และแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยใช้หลักสภานโยบายให้สอดคล้องกับยุคสมัยปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักการและแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยใช้หลักสภานโยบาย ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านไสกรุด ตำบลนาไม้ไผ่ อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยใช้หลักสภานโยบาย ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านไสกรุด ตำบลนาไม้ไผ่ อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยในรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ดังนี้

ด้านเนื้อหา ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาไว้ดังนี้ 1) หลักการและแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยใช้หลักสภานโยบาย ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านไสกรุด ตำบลนาไม้ไผ่ อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช มี 6 ด้าน ได้แก่ ด้านเมตตากายกรรม ด้านเมตตาวจีกรรม ด้านเมตตามโนกรรม ด้านสาธารณโภคี ด้านสัสตัมมัญญาตา และด้านทิสฐีสัมมัญญาตา โดยการสัมภาษณ์จากผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8 บ้านไสกรุดนักวิชาการพัฒนาชุมชนองค์การบริหารส่วนตำบลนาไม้ไผ่ คณะกรรมการหมู่บ้านบ้านไสกรุด ตัวแทนปราชญ์ชาวบ้าน และตัวแทนชุมชนบ้านไสกรุด และ 2) ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยใช้หลักสภานโยบาย ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านไสกรุด ตำบลนาไม้ไผ่ อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช มี 6 ด้าน ได้แก่ ด้านเมตตากายกรรม ด้านเมตตาวจีกรรม ด้านเมตตามโนกรรม ด้านสาธารณโภคี ด้าน

สี่สามัญญตา และด้านทฤษฎีสามัญญตา โดยการสัมภาษณ์จากผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8 บ้านไสกรุด นักวิชาการพัฒนาชุมชนองค์การบริหารส่วนตำบลนาไม้ไผ่ คณะกรรมการหมู่บ้านบ้านไสกรุด ตัวแทนปราชญ์ชาวบ้าน และตัวแทนชุมชนบ้านไสกรุด

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ รวมจำนวน 23 คน ประกอบด้วย 1) ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8 บ้านไสกรุด จำนวน 1 คน 2) นักวิชาการพัฒนาชุมชนองค์การบริหารส่วนตำบลนาไม้ไผ่ จำนวน 1 คน 3) คณะกรรมการหมู่บ้านบ้านไสกรุด จำนวน 6 คน 4) ตัวแทนปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 7 คน 5) ตัวแทนชุมชนบ้านไสกรุด จำนวน 8 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยดังนี้ แบบสัมภาษณ์ การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured interview) โดยผู้วิจัยมีแบบสัมภาษณ์ซึ่งมีข้อคำถามโดยละเอียดตามที่ได้จัดเตรียมไว้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยมีขั้นตอนการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้ 1) ศึกษาวิธีการสร้างแบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูลจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างแบบสัมภาษณ์ที่ตรงและถูกต้องแล้ว 2) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยใช้หลักสาราณียธรรม ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านไสกรุด โดยพิจารณาถึงรายละเอียดต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในตัวแปรตามด้านเนื้อหาของการวิจัยที่กำหนดไว้ ซึ่งแบบสัมภาษณ์ชุดนี้มี 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ส่วนที่ 2 ข้อคำถามเกี่ยวกับหลักการ และแนวคิดการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยใช้หลักสาราณียธรรม ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านไสกรุด ตำบลนาไม้ไผ่ อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช และส่วนที่ 3 ข้อคำถามเกี่ยวกับข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยใช้หลักสาราณียธรรม ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านไสกรุด ตำบลนาไม้ไผ่ อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช 3) สร้างแบบสัมภาษณ์ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) และ 4) นำแบบสัมภาษณ์ให้กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ตรวจสอบเนื้อหาและโครงสร้างของคำถามตลอดจนภาษาที่ใช้เพื่อความเที่ยงตรงและถูกต้อง

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้กำหนดการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้ดังนี้

การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นขั้นตอนรวบรวมข้อมูลจากการลงพื้นที่ภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้วิจัยเป็นผู้ลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อใช้คำถามที่ถูกสร้างขึ้นมาสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8 บ้านไสกรุด นักวิชาการพัฒนาชุมชนองค์การบริหารส่วนตำบลนาไม้ไผ่ คณะกรรมการหมู่บ้านไสกรุด และตัวแทนชุมชนบ้านไสกรุด ผู้วิจัยนำคำตอบและได้บันทึกข้อมูลจากการสัมภาษณ์ไว้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว นำไปวิเคราะห์

รวบรวมและเรียบเรียงรายละเอียดต่าง ๆ ให้มีความถูกต้อง สละสลวยมากยิ่งขึ้นและนำเสนอต่ออาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์

การวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ คือ รวบรวมคำตอบและข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลักมาวิเคราะห์ สังเคราะห์เนื้อหาและเรียบเรียงให้มีความสละสลวย รัดกุมเข้าใจง่าย และแยกออกเป็นแต่ละด้านตามวัตถุประสงค์ตามลำดับ

ผลการวิจัย

1. หลักการและแนวคิดการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยใช้หลักสาราณียธรรม ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านไสกรุด ตำบลนาไม้ไผ่ อำเภอกงสูง จังหวัดนครศรีธรรมราช

1.1 ด้านเมตตาทายกรรม จากการศึกษาพบว่า ชุมชนได้สร้างหลักความเข้าใจให้กับคนในชุมชนให้ร่วมกันช่วยเหลือและให้ความร่วมมือผ่านกระบวนการกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนตามกำลังความสามารถของตนเองที่มี โดยผู้นำและสมาชิกของชุมชนร่วมกันดำเนินงานจนเสร็จสิ้นตามที่กำหนดด้วยพลังความสามัคคีซึ่งเป็นขั้นพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง โดยมีหลักการที่ว่า อยู่ด้วยความเข้าใจเมื่อพูดแล้วต้องลงมือกระทำร่วมกันทั้งผู้นำและสมาชิก ดังนั้น การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งตามหลักสาราณียธรรม ด้านเมตตาทายกรรม ทำให้ผู้นำและสมาชิกในชุมชนได้เข้าถึงการพัฒนาชุมชนที่ทุกฝ่ายร่วมกันวางแผนและดำเนินงานอย่างเป็นระบบ เพื่อชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน โดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ ทั้งสิ้น

1.2 ด้านเมตตาวจีกรรม จากการศึกษาพบว่า ชุมชนได้สร้างหลักความเข้าใจให้กับคนในชุมชน ด้วยการร่วมกันพูดคุย สะท้อนปัญหาต่าง ๆ หรือเสนอแนะสิ่งอยากพัฒนาให้กับชุมชน รวมไปถึงการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น พัฒนาชุมชนอำเภอ มาร่วมพบปะพูดคุยเพื่อทำความเข้าใจให้กับคนในชุมชนเห็นความสำคัญของการพัฒนาชุมชน จึงทำให้ยอมรับการเสนอแนะความคิดเห็นที่แตกต่างกัน อีกทั้งหน่วยงานต่าง ๆ ได้นำโครงการหรือองค์ความรู้ใหม่มาประยุกต์และพัฒนา เพื่อสร้างความเข้มแข็งและคุณภาพชีวิตของทุกคนในชุมชนด้วย

1.3 ด้านเมตตาเมโนกรรม จากการศึกษาพบว่า ชุมชนได้มีหลักกระบวนการเข้าถึงการพัฒนาชุมชน โดยการพัฒนาแบบค่อยเป็นค่อยไป ทำให้การดำเนินงานเป็นในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยซึ่งและกัน ซึ่งมาจากความร่วมมือของผู้นำ คนในชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ รัชกาลที่ 9 มาขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนในด้านคุณภาพชีวิตและส่งเสริมให้คนชุมชนพึ่งพาตัวเองได้ เช่น การปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ เพื่อให้พอกินในครอบครัว ส่วนที่เหลือนำไปแจกจ่ายแบ่งปันภายในชุมชน อีกทั้งยังเป็นการจัดความยากจนตามโครงการแก้ไขปัญหายากจนของ

หมู่บ้าน ดังนั้น หลักการพัฒนาในลักษณะนี้เป็นการพัฒนาชุมชนให้มีศักยภาพที่เข้มแข็งไปพร้อมกันบนพื้นฐานของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันการพึ่งพาตนเอง จึงทำให้ชุมชนบ้านไสกรุดได้รับการพัฒนาให้เป็นชุมชนเข้มแข็งที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนและทุกฝ่ายสามารถเข้าถึงกระบวนการพัฒนาร่วมกันด้วยความเข้าใจอย่างแท้จริง

1.4 ด้านสาธารณโภคิ จากการศึกษาคพบว่า ชุมชนได้ใช้หลักการพัฒนา เพื่อให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้นและมีจิตสาธารณะตอบแทนท้องถิ่นของตนเองที่อาศัยอยู่ โดยพัฒนาในลักษณะของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เช่น การส่งเสริมและสนับสนุนผู้ด้อยโอกาสและผู้ว่างงาน รวมถึงคนในชุมชนที่สนใจได้พัฒนาตนเองในการสร้างอาชีพ เพื่อความพออยู่ พอกิน พอใช้ ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีวิทยากรจากหน่วยงานต่างๆ มีให้ความรู้และฝึกปฏิบัติทักษะจากของจริง ทำให้สามารถเลี้ยงชีพตนเองได้ เมื่อหมู่บ้านมีการจัดกิจกรรมขึ้น ก็เรียกใช้คนในชุมชนมาร่วมกันจัดเตรียม นอกจากนี้ลดต้นทุนการพึ่งพาจากปัจจัยภายนอก โดยมีการรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์ของชุมชน

1.5 ด้านศีลสามัญญตา จากการศึกษาคพบว่า ชุมชนได้นำหลักการพัฒนากายและจิตใจ มาขัดเกลาให้คนในชุมชนมีระเบียบวินัยและดำรงตนอยู่ในหลักศีลธรรม คือ การนำหลักศีล 5 มาประพฤติปฏิบัติ อันเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งในเชิงคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม จากหลักการพัฒนาดังกล่าว ทำให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดกฎระเบียบของหมู่บ้านและยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดตามหลักประชาธิปไตย ทำให้หมู่บ้านมีความมั่นคง สามารถพัฒนาหมู่บ้านในด้านต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว และเกิดความเข้มแข็งต่อชุมชนทั้งผู้นำและชาวบ้าน สอดคล้องกับนโยบายของภาครัฐ เพราะความร่วมมือที่ดำเนินการอย่างจริงจังบนพื้นฐานบริบทของชุมชนซึ่งมาจากปัญหา สาเหตุ กำหนดแนวทาง/มาตรการ/กฎระเบียบ และการนำไปใช้อย่างเหมาะสม

1.6 ด้านทวิญญูสามัญญตา จากการศึกษาคพบว่า ชุมชนได้สร้างหลักความเข้าใจและหลักการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้น เพื่อให้คนในชุมชน รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ร่วมกันขับเคลื่อนพัฒนาชุมชนผ่านเวทีประชาคมของหมู่บ้าน ซึ่งทุกฝ่ายต่างทำงานเป็นหนึ่งเดียว ยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ในลักษณะของการแสดงความคิดเห็น เพื่อร่วมกันวางแผนพัฒนาชุมชน และยอมรับในข้อเสนอแนะหรือความคิดเห็นที่แตกต่างกัน โดยได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนทุกคนอย่างพร้อมเพรียงกันจนครบเวลาที่กำหนด ทำให้หมู่บ้านพัฒนาเป็นไปในทิศทางเดียวกันอันมาจากการสะท้อนปัญหาที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้านร่วมกัน นำไปสู่การระดมความคิดเห็นเพื่อวางแผนพัฒนาร่วมกัน จึงทำให้ได้แผนพัฒนาที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในหมู่บ้านทุกคน เป็นพื้นฐานของการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในด้านนี้

2. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยใช้หลักสารานุกรม ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านไสกรุด ตำบลนาไม้ไผ่ อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช

2.1 ด้านเมตตากายกรรม จากการศึกษาพบว่า การช่วยเหลือในชุมชนควรนำทรัพยากรที่มีอยู่และสามารถหาได้มาร่วมสนับสนุนมากกว่าการให้เงินเพียงอย่างเดียว พร้อมทั้งส่งเสริมผู้ว่างงาน ผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการ รวมถึงผู้สูงอายุ ให้มีทักษะทางอาชีพที่ตนเองถนัด เพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาช่วยเหลือด้านเครื่องมือและอุปกรณ์สำหรับการประกอบอาชีพ เนื่องจากบ้านไสกรุดมีกลุ่มอาชีพหลายกลุ่ม จึงนำคนเหล่านี้เข้าไปรวมกลุ่มได้ ดังนั้น การช่วยเหลือและการให้ความร่วมมือในกิจกรรมของชุมชนนั้น คือส่วนสำคัญที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็ง ผ่านกระบวนการจัดกิจกรรมที่จัดขึ้นในชุมชน เพราะอยู่ด้วยความเข้าใจ ทำงานร่วมกันอย่างจริงจังทั้งชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำให้มีการพัฒนาอย่างเข้มแข็งและเป็นรูปธรรมมากขึ้น

2.2 ด้านเมตตาวจีกรรม จากการศึกษาพบว่า การพูดจาและการให้คำปรึกษากับคนในชุมชนควรใช้ภาษาที่สื่อสารแล้วเกิดความเข้าใจที่ตรงกัน โดยไม่ใช่คำที่ก่อให้เกิดผลกระทบส่วนบุคคล มีความเต็มใจที่จะพูดหรือรับฟังหรือด้วยความเป็นกัลยาณมิตร ให้ความสำคัญกับทุกคนในชุมชน โดยไม่แบ่งแยก และผู้ปกครองที่มีบุตรหลาน ควรอบรมสั่งสอนให้เป็นคนพูดจาสุภาพ ด้วยการเป็นแบบอย่างที่ดี ส่วนการให้คำปรึกษาประเด็นต่าง ๆ ของคนในชุมชน ควรกำหนดให้ชัดเจนว่าวันไหน เรื่องอะไร เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับคนในชุมชนและประหยัดเวลา และคนที่ให้คำปรึกษานั้นจะต้องมีความรู้ มีความเข้าใจ พร้อมทั้งศึกษาข้อมูลนั้น ๆ มาเป็นอย่างดี อันเป็นแนวทางในการปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ทำให้ไม่เสียผลประโยชน์ที่คนในชุมชนควรจะได้รับ

2.3 ด้านเมตตามโนกรรม จากการศึกษาพบว่า ควรทำในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันหรือเพื่อนช่วย ด้วยการทำความรู้จักเพื่อนบ้าน ชักชวนทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น ทำความสะอาดบริเวณหมู่บ้าน 2 วัน/สัปดาห์ จัดเวรอาสาสมัครสอดส่องดูแลความปลอดภัยทั้งชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สินมีค่า ลงแขกเกี่ยวข้าวของหมู่บ้าน เป็นต้น เพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกในการมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้เกิดขึ้นกับทุกคนในชุมชนและคนต่างพื้นที่มาอาศัยในชุมชน โดยไม่เอาเงินทองมาเป็นที่ตั้งของทุกอย่าง

2.4 ด้านสาธารณโภคี จากการศึกษาพบว่า สถาบันทางสังคมควรร่วมกันปลูกฝังค่านิยมการแบ่งปัน การช่วยเหลือ และการมีจิตอาสาให้กับคนรุ่นใหม่ซึ่งเป็นเยาวชน เน้นความสำคัญของประโยชน์ส่วนรวม โดยทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องสร้างแบบอย่างที่ดี ปฏิบัติด้วยใจจริง การช่วยเหลือคนชุมชน ควรส่งเสริมในรูปแบบอาชีพเสริม ซึ่งทางหมู่บ้านมีกลุ่มอาชีพต่าง ๆ อยู่แล้ว ส่วนการมีจิตอาสานั้น ควรให้แต่ละกลุ่มเสนอสิ่งที่ตนเองอยากทำให้กับ

หมู่บ้าน อีกทั้งมีการประเมินเป็นการกระตุ้นให้คนในชุมชนมีจิตอาสา ร่วมพัฒนาชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่

2.5 ด้านสี่สัณณฤตยา จากการศีกษาพบว่า ควรร่วมกำหนดกฎระเบียบของชุมชนโดยมาจากความเห็นร่วมกันของคนในชุมชน สามารถปรับเปลี่ยน เพิ่มเติม ปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน อาจจะ 2 ปี หรือ 3 ปี มาร่วมพิจารณาครั้งหนึ่ง เพื่อความยุติธรรมและเท่าเทียมกันภายในชุมชน ต่อไปควรมีคณะตุลาการของหมู่บ้าน คอยทำหน้าที่การตัดสินใจผู้กระทำความผิดกฎระเบียบของชุมชน ดังนั้น กฎระเบียบของชุมชนไม่ควรเน้นที่การลงโทษเพียงอย่างเดียว แต่ควรให้กำลังใจแก่ผู้ที่ประพฤติตามกฎระเบียบด้วยการเพิ่มคะแนนและลดคะแนน ในการเพิ่มคะแนนนั้น ต้องพิจารณาเป็นรายด้าน และในการลดคะแนนมี 3 ระดับ คือ ระดับเบา ระดับกลาง และระดับหนัก พร้อมมีการลงโทษตามระดับของความผิดที่กระทำ ได้แก่ ระดับเบาบำเพ็ญประโยชน์ ระดับกลางทำทัณฑ์บน ระดับหนักตัดสิทธิ์ที่ควรจะได้รับทุกอย่าง วิธีเหล่านี้ทำให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของการรักษากฎระเบียบของชุมชน ควบคู่กับการประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม

2.6 ด้านทฤษฎีสัณณฤตยา จากการศีกษาพบว่า ควรนำหลักการที่มีส่วนร่วมของประชาชนมาขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ได้แก่ การให้ข้อมูลข่าวสาร การรับฟังความคิดเห็น การเกี่ยวข้อง ความร่วมมือ และการเสริมอำนาจให้กับคนในชุมชน เมื่อนำกระบวนการเหล่านี้มาใช้ จะทำให้ร่วมเสนอแผนพัฒนาชุมชนของตนเองให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน แม้ความเห็นต่างกันต้องรับฟังทั้งหมดและเก็บรายละเอียดมาพิจารณา วิเคราะห์ ถึงความเป็นไปได้ในแต่ละงานที่จะขับเคลื่อนให้ชุมชนไปสู่เป้าหมายที่กำหนดได้

อภิปรายผล

1. หลักการและแนวคิดการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยใช้หลักสารณณธรรม ศีกษาเฉพาะกรณีบ้านไสกรุด ตำบลนาไม้ไผ่ อำเภอกงสูง จังหวัดนครศรีธรรมราช สามารถอภิปรายผลของหลักการและแนวคิดแต่ละประเด็นได้ดังต่อไปนี้

1.1 ด้านเมตตาการุณกรรม ชุมชนได้ใช้หลักความเข้าถึงในการให้คนในชุมชนรู้จักช่วยเหลือและการให้ความร่วมมือต่อการพัฒนาชุมชนผ่านกระบวนการทำกิจกรรมร่วมกัน โดยอาศัยแนวคิดที่ว่า “อยู่ด้วยความเข้าใจ” อันเป็นพื้นฐานในการสร้างพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง จึงสอดคล้องกับการศีกษาของ กัญจนพรพรรณ จุฬารณณ ที่ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านศาลาเม้ง ตำบลท่าผา อำเภอกะลา จังหวัดลำปาง พบว่า ความเข้มแข็งของชุมชน เกิดจากการมีพื้นฐานของความมีจิตสำนึกที่ต้องการจะมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วยความสามัคคีชุมชนสามารถที่จะ

วิเคราะห์ปัญหาและตัดสินใจเลือกนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้สำเร็จพัฒนาไปสู่การแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนต่อไป (กัญจนพรพงษ์ จุฬรณิ, 2561)

1.2 ด้านเมตตาจริกรรม ชุมชนได้ใช้หลักความเข้าใจให้กับคนในชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ได้เข้ามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโดยการประสานงานและร่วมกันเสนอปัญหาหรือระดมความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในทิศทางเดียวกัน ผู้นำและสมาชิกต่างทำงานร่วมกันด้วยความเป็นมิตร และความเป็นกันเอง ทำให้ทุกคนมีความเข้าใจถึงบริบทและสามารถพัฒนาให้ตอบสนองกับความต้องการของชุมชน จึงแตกต่างกับการศึกษาของ พระมหาธนวิชัย ญาณธโร (กิจเดช) ได้วิจัยเรื่องการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม 6 : ชุมชนวัดหงส์รัตนารามและชุมชนมีสยิตตันสน กรุงเทพมหานคร พบว่า การอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนส่วนใหญ่ มักจะแสดงไมตรีและความหวังดีต่อคนในชุมชนอยู่เสมอ จึงมีการสั่งสอนหรือการแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดีต่อคนในชุมชน เช่น การตักเตือนลูกหลานไม่ให้ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด โดยไม่ถือว่าไม่ใช่ลูกไม่ใช่หลาน แต่ถือว่าทุกคนในชุมชนสามารถบอกกล่าวหรือตักเตือนที่แสดงออกถึงความหวังดี ทำให้คนในชุมชนห่างไกลจากยาเสพติด (พระมหาธนวิชัย ญาณธโร (กิจเดช), 2560)

1.3 ด้านเมตตาโมกกรรม ชุมชนได้สร้างการเข้าถึงความเป็นบริบททางสังคมของชุมชน โดยน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ รัชกาลที่ 9 ในเงื่อนไขคุณธรรมมาสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ให้น้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักแบ่งปัน และไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน เช่น บ้านนี้มีผัก บ้านนี้มีไข่ไก่ ก็นำมาแลกเปลี่ยนกัน ชุมชนจึงเข้าถึงความเป็นบริบททางสังคมของชุมชนในลักษณะของการพึ่งพาตนเองและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้นอย่างแท้จริง จึงแตกต่างกับการศึกษาของ พระครูสังวรสุตกิจ, ผศ.ดร. ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนาชุมชนแบบพหุภาคีภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดลำปาง พบว่า ชุมชนยังให้ความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชน ซึ่งในสังคมชนบทนั้น ประชาชนยังมีวิถีชีวิตที่ดั้งเดิมยังให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การทำกิจกรรมในชุมชนไม่ว่าจะเป็นทั้งประเพณีวัฒนธรรม พื้นฐานในการดำรงชีวิตเหมือนกัน ประชาชนยังให้ความสำคัญ โดยมีผู้นำชุมชน วัด หรือปราชญ์ชาวบ้าน ความเชื่อ เป็นผู้เชื่อมประสานในการมีส่วนร่วมในการจัดการหรือพัฒนาชุมชน (พระครูสังวรสุตกิจ, ผศ.ดร., 2558)

1.4 ด้านสาธารณโภคี ชุมชนได้ใช้หลักการพัฒนาตน พัฒนาคน และพัฒนาความเป็นจิตสาธารณะ โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้คนในชุมชนมีความร่วมแรงร่วมใจในการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งตามลักษณะของการช่วยเหลือ การสร้างเสริมทักษะชีวิต เช่น การจัดอบรมสร้างอาชีพสำหรับผู้ด้อยโอกาส ผู้ว่างงาน และผู้ที่สนใจทั่วไป ได้พัฒนาและต่อยอดอาชีพของตนเอง เพื่อเป็นการสร้างรายได้ สร้างความมั่นคงให้กับชีวิตบนพื้นฐานของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ พอมี พอกิน และพอใช้ ลดการพึ่งพาจากปัจจัยภายนอก

ทุกคนในชุมชนจึงร่วมกันพัฒนาชุมชนด้วยใจที่เป็นหนึ่งเดียวและมีความมุ่งมั่นอาสาทำงานเป็นทีมอย่างมีพลัง ซึ่งแตกต่างจากการศึกษาของ พระมหาปัญญา สุปญโญ (โยธาทรี) ได้วิจัยเรื่องการบริหารจัดการชุมชนตามหลักสาราณียธรรม 6 ในเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร พบว่า คนในชุมชนได้ช่วยกันดูแลสาธารณูปโภคในชุมชนเป็นอย่างดี ได้รับการจัดสรรสาธารณูปโภคอย่างทั่วถึง รู้จักการแบ่งปันการใช้สาธารณูปโภค ร่วมกันใช้สอยสาธารณูปโภคอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกันและมีความคุ้มค่า (พระมหาปัญญา สุปญโญ (โยธาทรี), 2558) ที่มีความแตกต่างกันเช่นนี้เพราะสภาพบริบทของพื้นที่ไม่เหมือนกัน เนื่องจากชุมชนที่ผู้วิจัยได้ศึกษานั้นเป็นลักษณะชุมชนชนบท การบริหารจัดการและการดูแลช่วยเหลือภายในชุมชนจึงทำได้มากกว่าชุมชนเมือง ซึ่งมีข้อจำกัดหลายประการ

1.5 ด้านศีลสามัญญตา ชุมชนได้ใช้หลักการพัฒนากายและจิตใจในการพัฒนาชุมชน ผ่านกระบวนการบ่มเพาะคุณธรรม จริยธรรม สร้างการมีส่วนร่วมตามหลักประชาธิปไตยและศีล 5 เช่น การร่วมกันกำหนดกฎระเบียบของหมู่บ้านการแสดงตนเป็นพุทธมามกะทุกวันธัมมัสสนา ทำให้มีศีลธรรมอันดีงามและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ วชิษฐ์พล กุลพรม ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนากระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งตามหลักพุทธธรรมของเทศบาลตำบลตันธง อำเภอมือง จังหวัดลำพูน พบว่า บริบทการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของประชาชนเทศบาลตำบลตันธงนั้น มีกระบวนการสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักพุทธธรรม ได้แก่ จักร 4 คือ ธรรมนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ในข้อ 3 อัดตสัมมาปณิธิ (ตั้งตนไว้ชอบ, ตั้งจิตคิดมุ่งหมาย นำตนไปถูกทาง) ซึ่งมีโครงการฝึกอบรมธรรมะแก่ประชาชนหลายโครงการ เช่น พระธรรมทูตสังฆจร อ.ป.ต.สังฆจร พบประชาชนโครงการหมู่บ้านรักษาศีลห้า เป็นต้น และ ข้อ 4 ปุพเพกตปุญญตา (ความเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ก่อนแล้ว, มีพื้นเดิมดี, ได้สร้างสมคุณความดีเตรียมพร้อมไว้แต่ต้น) ถือได้ว่าเป็นการเสริมสร้างคุณความดี จากการประพฤติปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่องนั้น นับได้ว่าเป็นทุนเดิมของสังคมที่ได้สั่งสมความดีมาก่อน จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้สังคมในตำบลตันธงมีความเข้มแข็ง สงบสุข ตามแบบของชุมชนสังคมวิถีพุทธ (วชิษฐ์พล กุลพรม, 2560)

1.6 ด้านทวิญญูสามัญญตา ชุมชนได้นำหลักความเข้าใจมาใช้ในการพัฒนาชุมชน โดยให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน แม้ว่าจะมีความคิดเห็นที่ต่างกัน แต่สามารถที่จะวางแผนการพัฒนาชุมชนเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งร่วมกันได้บนพื้นฐานของหลักความเป็นประชาธิปไตย โดยมีกระบวนการตั้งแต่เข้าใจในปัญหา เข้าถึงพื้นที่ พัฒนาให้สอดคล้องกับความต้องการของหมู่บ้านและประชาชนได้รับประโยชน์อย่างทั่วถึง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ กัญจนพรรณณ จุฑมณี ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านศาลาเม็ง ตำบลท่าผา อำเภอกะคา จังหวัดลำปาง พบว่า มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นใน

ชุมชนด้วยความสามัคคี ชุมชนสามารถที่จะวิเคราะห์ปัญหาและตัดสินใจเลือกนำไปสู่การแก้ไขปัญหาก็ได้สำเร็จพัฒนาไปสู่การแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้ชุมชนมีความสามารถที่พึ่งตนเองได้และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทุกกิจกรรมที่ประสบความสำเร็จจะใช้หลักการมีส่วนร่วมของชุมชน 5 ระดับ คือ ขั้นการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชน ตลอดจนกำหนดความต้องการของชุมชนและมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ ขั้นการวางแผนพัฒนา โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้ในการดำเนินงานพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์ โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก ขั้นการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนาหรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ (กัญจนพรพรรณ จุพรมณี, 2561)

2. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยใช้หลักสาราณียธรรม ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านไสกรุด ตำบลนาไม้ไผ่ อำเภอกงหรา จังหวัดนครศรีธรรมราช สามารถอภิปรายผลของข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางแต่ละประเด็นได้ดังต่อไปนี้

2.1 ด้านเมตตาการุณยธรรม ชุมชนควรช่วยเหลือด้วยการส่งเสริมให้คนในชุมชนได้มีทักษะทางอาชีพตามที่ตนเองถนัด เพราะจะทำให้มีรายได้ สามารถพึ่งพาตนเองได้มากกว่าการช่วยเหลือด้วยเงินทอง ส่วนกิจกรรมของชุมชนต้องมีการประชาสัมพันธ์เป็นประจำ เพื่อให้ชาวบ้านรับทราบและสร้างความร่วมมือภายในชุมชนได้ดียิ่งขึ้น รวมถึงนำหลักศาสนพิธีในทางพระพุทธศาสนา มาสร้างขวัญกำลังใจก่อนที่จะเริ่มทำกิจกรรม โดยการไหว้พระสวดมนต์ทุกครั้ง เป็นการปลุกฝังให้มีสติ มีความสามัคคี อยู่ด้วยความเข้าใจ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ กัญจนพรพรรณ จุพรมณี ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านศาลาเม็ง ตำบลท่าผา อำเภอกะลา จังหวัดลำปาง พบว่า แนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งควรนำหลักสัปปุริสธรรม 7 นำมาบูรณาการใช้ในการดำเนินการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง นอกจากส่งเสริมความเข้มแข็งของคนในชุมชนแล้วยังได้บ่มเพาะ ปูพื้นฐานให้กับเยาวชนคนรุ่นใหม่มีความเข้มแข็งทางจิตสำนึก สามารถสืบสานวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในชุมชนให้เข้มแข็งสืบต่อไป (กัญจนพรพรรณ จุพรมณี, 2561)

2.2 ด้านเมตตาจริยธรรม ควรใช้ภาษาที่สื่อสารกับคนในชุมชนให้เกิดความเข้าใจง่าย ไม่เกิดผลกระทบต่อบุคคลใด ๆ ทั้งสิ้น และต้องสร้างความเป็นมิตรกับบุคคลทุกประเภทโดยไม่ลำเอียงในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง รวมถึงปลุกฝังให้คนรุ่นใหม่พูดจาสุภาพ ซึ่งเริ่มจากผู้ปกครองต้องเป็นแบบอย่างที่ดีด้วย การปรึกษาในเรื่องต่าง ๆ นั้น ควรบอกกล่าวให้ชัดเจน

และคนที่ให้คำปรึกษานั้นต้องมีความรู้ ความเข้าใจ ไม่ปกปิดข้อมูลในเรื่องนั้น ๆ ด้วย เพื่อให้ได้ ข้อมูลที่เป็นความจริง สามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ วสิษฐ์พล กุลพรม ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนากระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งตามหลักพุทธธรรมของ เทศบาลตำบลตันธง อำเภอมือง จังหวัดลำพูน พบว่า ได้นำหลักจักร 4 (ธรรมนำชีวิตไปสู่ความ เจริญรุ่งเรือง ดุลลอนารถไปสู่ที่หมาย) ในข้อ 2 สัปปริสุปปัสสยะ (สมาคมกับสัตบุรุษ) คือการ ส่งเสริมให้ประชาชนได้มีการเสวนา คบหาบุคคลอื่นที่เป็นคนดีมีกัลยาณมิตร (วสิษฐ์พล กุลพรม , 2560) ซึ่งในข้อนี้ควรทำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อคนในชุมชนได้มีโอกาสพูดหรือสะท้อนสิ่งที่เกิดขึ้น เหมือนครอบครัวที่ให้คำชี้แนะซึ่งกันและกัน

2.3 ด้านเมตตาตามโนกรรม ควรสร้างการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มี ปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชน ด้วยการทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อเป็นการสร้างความคุ้นเคยกับ เพื่อนบ้านแล้ว ยังก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชนมากยิ่งขึ้น อีกทั้งควรฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรม ปลุกจิตสำนึกให้คนในชุมชนรู้จักมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อ และไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน เช่น ลง แยกเกี่ยวข้าว สารทเดือนสิบ เป็นต้น รวมไปถึงช่วยแบ่งเบาภาระงานของหน่วยภาครัฐ ควรมี เวย์ยามรักษาความปลอดภัยภายในชุมชน เพื่อลดปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เช่น การลักขโมย การ ทำร้ายร่างกาย ฯลฯ สอดคล้องกับการศึกษาของ พระมหานำเกียรติ วิสุทธิธ (ทองทวี) ได้ศึกษา เรื่อง การบริหารจัดการชุมชนสร้างสรรค์ตามหลักสาราณียธรรม 6 พบว่า ด้านเมตตาตามโนกรรม ได้แก่ คนในชุมชนได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานของภาครัฐด้วยโมติริจิตที่ดีเสริมสร้าง การผูกมิตรภาพที่ดีต่อกัน ภายในชุมชนต้องสร้างความสัมพันธ์อันดีในชุมชนอันดีด้วยมิตรภาพ คิดทำในสิ่งที่ดี ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม มองโลกในแง่ดี ประพฤติปฏิบัติเพื่อที่จะเป็น แบบอย่างที่ดี เพื่อที่จะสร้างสรรค์สังคมเป็นสังคมที่น่าอยู่ต่อไปการที่มีจิตใจดีมีเมตตาปรารถนา แต่ความไม่มีเวรต่อกัน เป็นผู้หวังดีทั้งต่อหน้าและหลังมุ่งหวังความเจริญและประโยชน์โดย ส่วนรวมเป็นหลัก เป็นการสร้างสรรค์ให้คนในสังคมไม่เอารัดเอาเปรียบกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันเป็น การร่วมมือกันในการทำให้องค์คมน่าอยู่มากขึ้น (พระมหานำเกียรติ วิสุทธิธ (ทองทวี), 2564)

2.4 ด้านสาธารณโภคี สถาบันทางสังคม ได้แก่ ครอบครัว วัด ชุมชน และ สถาบันการศึกษา ควรสร้างค่านิยมและปลูกฝังเป็นผู้รู้จักแบ่งปัน ช่วยเหลือ และมีจิตอาสา แก่ คนรุ่นใหม่ในชุมชน ผ่านกระบวนการปฏิบัติ พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้คนทุกกลุ่มได้ทำงานเพื่อ ส่วนรวม และควรจัดระบบการดูแลช่วยเหลือคนในชุมชนด้วยการสร้างอาชีพเสริม ซึ่งการ รวมกลุ่มแต่ละอาชีพนั้นต้องพัฒนาให้มากกว่าที่เป็นอยู่ ทุกอย่างต้องสร้างมูลค่าเพิ่ม โดยอาศัย องค์ความรู้ใหม่ ๆ นวัตกรรมใหม่ ๆ เทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพ แต่รักษาความเป็นภูมิปัญญา ท้องถิ่นของชุมชนเอาไว้ รายได้ต้องหมุนเวียนภายในชุมชน ที่สำคัญผลผลิตต้องแบ่งปัน ไม่เน้น ขายเพียงอย่างเดียว ชุมชนจึงเข้มแข็งได้เพราะอาศัยคนในชุมชนช่วยเหลือ แบ่งปันซึ่งกันและ กัน รวมถึงการมีจิตสาธารณะร่วมพัฒนาชุมชนอย่างพอเพียงและสร้างสรรค์ ซึ่งแตกต่างจาก ชา

ลี ภักดี และคณะ ได้วิจัยเรื่อง รูปแบบการประยุกต์หลักสาราณียธรรมเพื่อการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม บ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนวัดศรีสุพรรณ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ความเข้มแข็งด้านการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ในการประยุกต์ใช้หลักสาราณียธรรม(สาธารณโกติ คือ การแบ่งปันทุกอย่างให้เท่ากัน) ซึ่งการมีส่วนร่วมในขั้นตอนรับผลประโยชน์จากการพัฒนา ต้องเป็นการได้รับผลประโยชน์ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ เช่น การทำโครงการเพื่อบรรจุในแผนพัฒนาท้องถิ่น ทั้งนี้ต้องมาจากการเสนอขอของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ด้วย เพื่อให้ประชาชนรับผลประโยชน์โดยตรง (ชาลี ภักดี และคณะ, 2563)

2.5 ด้านศีลสามัญญตา คนในชุมชนควรมีส่วนร่วมในการร่วมออกกฎระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ของชุมชน โดยร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมกันพิจารณา และสามารถร่วมกันปรับปรุง แก้ไข เพิ่มเติม ให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ปัจจุบันจึงเกิดความยุติธรรมกับทุกฝ่าย การกำหนดบทลงโทษเช่นเดียวกัน ไม่รุนแรงจนเกินเหตุ ใช้หลักสันติวิธีเข้ามาไกล่เกลี่ยต่อผู้กระทำความผิดกฎระเบียบของหมู่บ้าน และให้กำลังใจต่อผู้ที่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชนด้วยให้รางวัลหรือสิ่งของอื่น ๆ ตามที่เห็นสมควร เป็นการกระตุ้นให้คนในชุมชนได้รักษากฎระเบียบของชุมชนอีกทางหนึ่งด้วย และทุกวันวันธัมมัสสวนะควรมีการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ เพื่อเป็นการปลูกฝังให้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาพัฒนาจิตใจ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ พระสมุห์อมร อมโร (สีด้า) ได้วิจัยเรื่อง แนวทางการประยุกต์ใช้หลักสาราณียธรรมในการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านช่อง ตำบลช่อง อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง พบว่า ด้านศีลสามัญญตา ควรปฏิบัติหน้าที่โดยรักษาระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะหรือชุมชน ไม่เลือกปฏิบัติ ปราศจากอคติ เคารพในสิทธิและเสรีภาพในการแสดงออกของผู้ร่วมงาน ควรมีความซื่อสัตย์ สุจริต ควรปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีไม่ใช้อำนาจข่มขู่ผู้ร่วมงาน (พระสมุห์อมร อมโร (สีด้า), 2562)

2.6 ด้านทวิญญูสามัญญตา ควรเปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ การให้ข้อมูลข่าวสาร การรับฟังความคิดเห็นที่เกี่ยวข้อง ความร่วมมือในเรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน และควรปรับเปลี่ยนรูปแบบจากเดิมที่มีการประชุมที่หอประชุม เป็นการประชุมในรูปแบบออนไลน์ เพื่อสะดวกต่อการป้องกันโรคโควิดที่แพร่ระบาดอย่างต่อเนื่องในปัจจุบัน ดังนั้นทุกคนในชุมชนจึงต้องทำงานร่วมกันเป็นทีม ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ พระสมุห์อมร อมโร (สีด้า) ได้วิจัยเรื่อง แนวทางการประยุกต์ใช้หลักสาราณียธรรมในการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านช่อง ตำบลช่อง อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง พบว่า ด้านทวิญญูสามัญญตา ควรมีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่การจัดตั้งปัญหา พิจารณาความดีความชอบอย่างเป็นธรรม ควรมีความยุติธรรมในการพิจารณาและตัดสินเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเมื่อมีปัญหาควรมีการประชุมแก้ไขปัญหาร่วมกัน

เพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ควรทำงานเป็นทีม ไม่ควรสร้างความขัดแย้งในการเข้ามามีส่วนร่วม (พระสมุห์อมร อมโร (สีดำ), 2562) และสอดคล้องการศึกษาของ อติศร คงทอง และคณะ ได้ทำการศึกษาเรื่อง หลักสาราณียธรรม : บทสังเคราะห์เพื่อการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า คนในชุมชนและหน่วยงานทุกภาคส่วนต้องสร้างการมีส่วนร่วมในลักษณะการร่วมกันคิดและทำกิจกรรมอย่างสร้างสรรค์ในการร่วมวางแผนพัฒนาชุมชนด้วยความคิดเห็นที่ตรงกันและปราศจากความขัดแย้ง เพื่อเป้าหมายร่วมคือ ชุมชนมีการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามความต้องการได้อย่างมีความสุขและสร้างคุณภาพชีวิตให้กับคนในชุมชน (อติศร คงทอง และคณะ, 2564)

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิจัยเรื่อง การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยใช้หลักสาราณียธรรม ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านไสกรุด ตำบลนาไม้ไผ่ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัยในรูปแบบ 4C Model ดังนี้

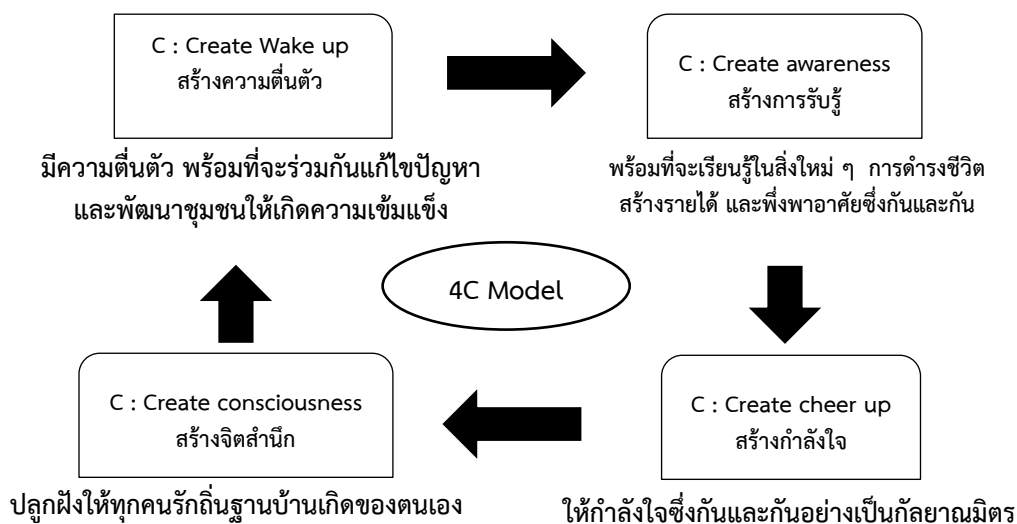
1. C : Create Wake up (สร้างความตื่นตัว) หมายถึง ให้คนในชุมชนมีความตื่นตัวพร้อมที่จะร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง ไม่ด้อยกว่าชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียง โดยรวบรวมคนที่มีความรู้ความสามารถมาร่วมผลักชุมชนให้เกิดการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ได้แก่ คุณภาพชีวิต สังคม การศึกษา วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

2. C : Create awareness (สร้างการรับรู้) หมายถึง ทุกคนในชุมชนมีความพร้อมที่จะเรียนรู้ในสิ่งใหม่ ๆ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิต สร้างรายได้ และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุดและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

3. C : Create cheer up (สร้างกำลังใจ) หมายถึง คนในชุมชนได้ให้กำลังใจซึ่งกันและกัน ในยามที่การดำเนินงานประสบความล้มเหลว จะไม่ซ้ำเติมหรือตำหนิกล่าวโทษแต่อย่างใด แต่จะให้เริ่มต้นคิดใหม่ ทำใหม่ ต่างคนต่างคอยเป็นแรงสนับสนุนซึ่งกันและกันอย่างเป็นกัลยาณมิตร

4. C : Create consciousness (สร้างจิตสำนึก) หมายถึง ปลุกฝังให้ทุกคนรักถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง โดยการเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เพราะคนเหล่านี้จะเป็นทรัพยากรที่สำคัญในอนาคต สามารถแสดงศักยภาพอย่างสร้างสรรค์ได้เนื่องจากมีระดับการศึกษาที่ดีและมีทักษะในการใช้เทคโนโลยีได้เป็นอย่างดี รวมถึงมีคุณธรรมจริยธรรมคอยกำกับให้เป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับคนรุ่นต่อไปด้วย

จากการสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถแสดงเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัยในรูปแบบ 4C Model

สรุป/ข้อเสนอแนะ

หลักการและแนวคิดการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยใช้หลักสาราณียธรรม ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านไสกรุด ตำบลนาไม้ไผ่ อำเภอร่องเสือ จังหวัดนครศรีธรรมราช ทุกคนในชุมชนได้ร่วมกันค้นหาและสะท้อนปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนซึ่งผู้นำและสมาชิกในชุมชนต่างรับรู้ รับทราบ และมีความเข้าใจในปัญหาซึ่งกันและกัน เพื่อนำไปสู่ร่วมกันวางแผนการแก้ไขปัญหและพัฒนาให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน จึงนำมาดำเนินงานตามแผนที่ได้จัดทำไว้ โดยทุกฝ่ายเพื่อให้คนในชุมชนได้รับประโยชน์มากที่สุดและเกิดการพัฒนาย่างยั่งยืนเกิดทักษะองค์ความรู้การดำเนินชีวิต ต่อยอดอาชีพ สร้างรายได้แบบพออยู่พอกิน และมีคุณธรรมจริยธรรม โดยนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาเสริมสร้างจิตใจให้มีศีลธรรมนำมาพัฒนาชุมชนอันเป็นบ้านเกิดถิ่นฐานของตนเอง ส่วนข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยใช้หลักสาราณียธรรม ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านไสกรุด ชุมชนควรช่วยเหลือด้วยการส่งเสริมให้คนในชุมชนได้มีทักษะทางอาชีพตามที่ตนเองถนัด ควรสร้างค่านิยมและปลูกฝังเป็นผู้รู้จักแบ่งปัน ช่วยเหลือ และมีจิตอาสา แก่คนรุ่นใหม่ในชุมชนผ่านกระบวนการปฏิบัติ มีส่วนร่วมในการร่วมออกกฎระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ของชุมชนให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ปัจจุบัน การวิจัยในครั้งนี้พบข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ควรเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้มีส่วนร่วมและแสดงศักยภาพในการพัฒนาชุมชน เพราะบุคคลเหล่านี้เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่จะมาสานต่อให้ดียิ่งขึ้น โดยนำความรู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับบ้านเกิดของตนเองทั้งในด้านสังคม

เศรษฐกิจ และการศึกษา และข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงเอกสาร สัมภาษณ์เชิงลึก ออกแบบกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และสนทนากลุ่มเฉพาะเพื่อสร้างรูปแบบ สร้างชุดองค์ความรู้ หรือสร้างเครือข่ายในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

เอกสารอ้างอิง

- กัญจนพรพรรณ จุฬมณี. (2561). การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านศาลาเม็ง ตำบลท่าผา อำเภอกะเคา จังหวัดลำปาง. ใน วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ชาลี ภักดี และคณะ. (2563). รูปแบบการประยุกต์หลักสาราณียธรรมเพื่อการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม บ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนวัดศรีสุพรรณ อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่. วารสารบัณฑิตศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 18(1), 42-53.
- ประกาศเรื่อง ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561-2580). (2561). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 138 ตอนที่ 82 ก หน้า 1 (13 ตุลาคม 2561).
- พระครูสังวรสุตกิจ, ผศ.ดร. (2558). การพัฒนาชุมชนแบบพหุภาคีภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดลำปาง. ใน รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหานันทวิบูลย์ ญาณธีโร (กิจเดช). (2560). การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม 6 : ชุมชนวัดหงส์รัตนารามและชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร. ใน วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหานาเกียรติ วิสุทธิ (ทองทวี). (2564). การบริหารจัดการชุมชนสร้างสรรค์ตามหลักสาราณียธรรม 6. วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 8(3), 14-24.
- พระมหาปัญญา สุปญโญ (โยธาทรี). (2558). การบริหารจัดการชุมชนตามหลักสาราณียธรรม 6 ในเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร. ใน วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสมุห์อมร อมโร (สีดา). (2562). แนวทางการประยุกต์ใช้หลักสาราณียธรรมในการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านช่อง ตำบลช่อง อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง. วารสารมหาจุฬานาคธรรมสาร, 6(4), 1726-1742.

- วชิษฐ์พล กุลพรม. (2560). การพัฒนากระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งตามหลักพุทธธรรมของเทศบาลตำบลต้นธง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน. ใน รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อดิสร คงทอง และคณะ. (2564). หลักสาราณียธรรม : บทสังเคราะห์เพื่อการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม. วารสารมจร. เพชรบุรีปริทรรศน์, 4(2), 69-81.